

Горобець Т.А.

*аспірантка кафедри менеджменту,
Міжнародний гуманітарний університет*

Horobets Tamara

International Humanitarian University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3438-5143>

Гончарук А.Г.

*д.е.н., професор,
професор кафедри менеджменту,
Міжнародний гуманітарний університет*

Goncharuk Anatoliy

International Humanitarian University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9870-4679>

ПРО ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

ABOUT THE FEATURES OF FORMING THE PERFORMANCE OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES

Анотація. Статтю присвячено оцінюванню ефективності діяльності підприємств малого та середнього бізнесу (ПМСБ). Авторами визначено ефективність діяльності ПМСБ як категорію, що характеризує його здатність створювати та максимізувати додану вартість продукції, забезпечуючи економічні й соціальні інтереси його власників та працівників. За результатами галузевої оцінки ефективності діяльності вибірки ПМСБ Одеського регіону за період 2013–2019 рр., що проведена з використанням розробленого авторами методичного підходу до оцінки ефективності діяльності ПМСБ та інших інструментів, встановлено загальні тенденції у її динаміці, структурні зрушення та певний парадокс, який було названо авторами «опозитним ефектом», що полягає у нетиповому впливі живої праці та її оплати на ефективність діяльності та продуктивність діяльності ПМСБ України.

Ключові слова: ефективність діяльності, підприємства, малий та середній бізнес, додана вартість.

Постановка проблеми. Малий та середній бізнес відіграє важливу роль у формуванні національних економік, включаючи й

українську. Згідно зі ст. 3 Господарському кодексу України [1], у країні існує чотири основних категорії підприємництва: мікро, мале, середнє та велике. Причому суб'єктами мікропідприємництва вважаються фізичні або юридичні особи з чисельністю персоналу не більше десяти осіб та річним доходом не більше 2 млн євро. Малі підприємства мають не більше 50 осіб та 10 млн євро, середні підприємства – від 51 до 250 осіб та річний дохід у 10–50 млн євро та великі підприємства – понад 250 осіб та 50 млн євро. Тож до категорії підприємств малого та середнього бізнесу (ПМСБ) можна віднести юридичних осіб, що мають кількість персоналу до 250 осіб та річний дохід від усіх видів діяльності до 50 млн євро.

За останні роки, що передували пандемії COVID-19, частка ПМСБ, особливо малих підприємств, у загальній доданій вартості, що створила економіка України, значно зросла та на кінець 2019 р. становила понад 2/3 [2].

Утім, щоб зрозуміти, наскільки стійким є таке зростання, необхідно оцінити та визна-

чити особливості формування ефективності діяльності цього важливого сектору економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багаторічний досвід дослідження ефективності діяльності підприємств дав нам змогу розробити методичний підхід до оцінки ефективності ПМСБ [3], що враховує особливості функціонування малого та середнього бізнесу та використовує відповідну систему показників оцінки ефективності діяльності ПМСБ. Ця система містить шість абсолютних та відносних показників, які базуються на використанні доданої вартості як основи формування ефективності ПМСБ. Далі наведено пояснення до вибору саме цього підходу.

Із виникненням та розвитком управлінської науки поняття «ефективність» отримало нового сенсу та розвитку. Невипадково фундатора менеджменту Ф. Тейлора називають «першим експертом з ефективності» [4]. За поширеним визначенням [5] менеджмент асоціюють з управлінням, характеризуючи його як уміння досягти поставлених цілей, використовуючи працю, інтелект, мотиви поведінки інших людей. Якщо ефективність є здатністю отримувати бажаний результат, а менеджмент є вмінням досягати поставлених цілей, то зв'язок між цими поняттями є дуже тісним, як між здатністю та вмінням. Їх логічно можна поєднати так: менеджмент – це засіб забезпечення ефективності організації через використання праці, інтелекту та мотивації працівників. Утім, оскільки, за словами самого Ф. Тейлора [6], найголовнішим завданням управління підприємством має бути «забезпечення максимального прибутку для підприємця у поєднанні з максимальним добробутом для кожного зайнятого на підприємстві працівника», то ефективність діяльності підприємства можна охарактеризувати його здатністю максимізувати прибуток та добробут працівників.

На жаль, існуючі у сучасній теорії підходи до визначення ефективності бізнесу [7–15] не враховують соціальних аспектів цієї категорії, а саме максимізації добробуту працівників підприємства, концентруючись більше на максимізації прибутків та реалізації еко-

номічних інтересів власників. Більше того, згадані Ф. Тейлором прибуток та добробут працівників, тобто прибуток та заробітна плата, разом становлять основу доданої вартості продукції (послуг, робіт), яку створює підприємство.

Важливою особливістю функціонування ПМСБ є наближеність керівництва та власників до працівників, які частіше знайомі особисто. На відміну від великого бізнесу, де власники та вище керівництво зазвичай віддалені від працівників та їхніх потреб, ця особливість надає високої ваги соціальному аспекту ефективності діяльності ПМСБ. Тому твердження Ф. Тейлора набуває особливої ваги саме для ПМСБ. У зв'язку із цим ми вирішили сформулювати власне визначення категорії «ефективність діяльності ПМСБ» так: ефективність діяльності ПМСБ є категорією, що характеризує його здатність створювати та максимізувати додану вартість продукції (послуг, робіт), забезпечуючи економічні та соціальні інтереси його власників і працівників.

Використовуючи такий підхід до ефективності діяльності ПМСБ та систему оцінки ефективності, згадану вище, ми спробували визначити особливості формування ефективності ПМСБ в Україні у період після 2013 р. та перед пандемією 2020 р.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є виявлення особливостей формування ефективності діяльності ПМСБ шляхом використання запропонованої раніше методичного підходу до її оцінки.

Виклад основного матеріалу. За останні роки, що передували пандемії COVID-19, частка ПМСБ, особливо малих підприємств, у загальній доданій вартості, що створила економіка України, значно зросла (рис. 1).

Використовуючи запропонований нами та описаний у [3] методичний підхід до оцінки ефективності діяльності ПМСБ, було оцінено ефективність роботи малих та середніх підприємств, що працювали останні сім років на території Одеської області. До вибірки таких підприємств увійшли 43 ПМСБ із чисельністю персоналу від 2 до 142 осіб та річним оборотом від 185 тис грн до майже 2 млрд грн. Описова статистика даних зба-

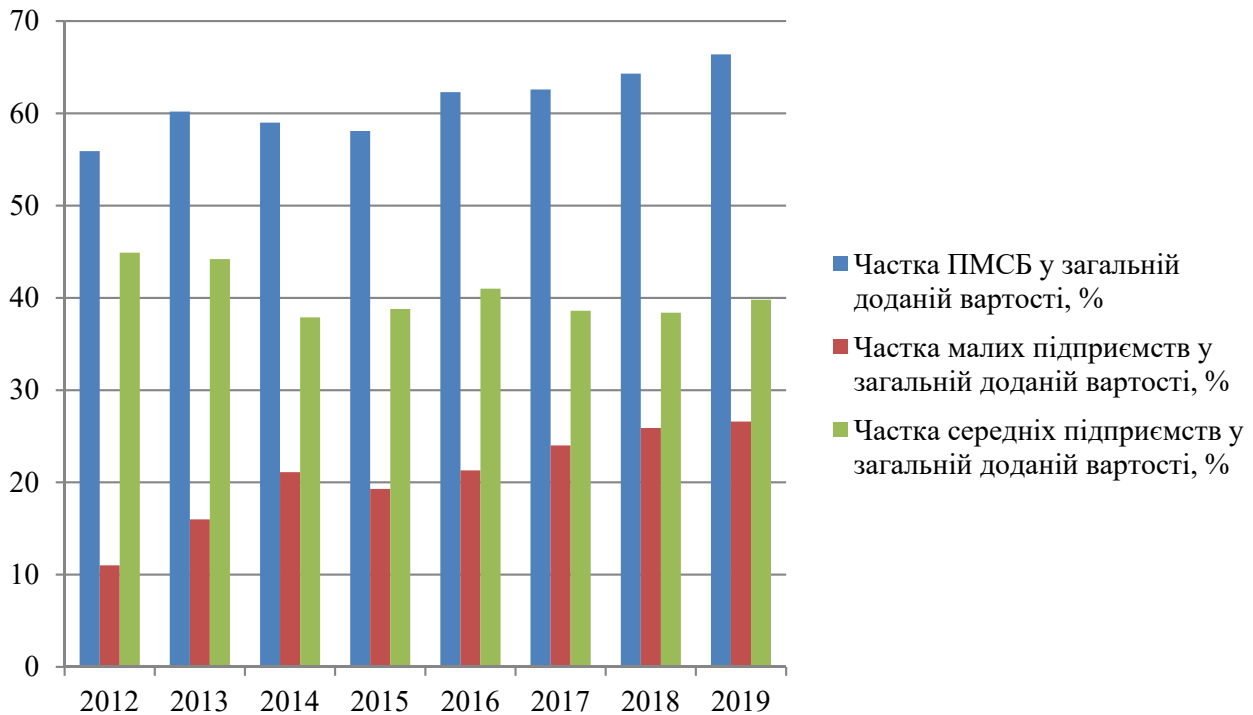

Рис. 1. Частка ПМСБ у доданій вартості економіки України за 2012–2019 рр.

Джерело: розраховано авторами з використанням даних [2]

лансованої вибірки за два роки спостережень (2013 р. та 2019 р.) міститься в табл. 1.

Вибірка складалася з представників вісьмох ключових видів економічної діяльності досліджуваного регіону, а саме: оптова та роздрібна торгівля; переробна промисловість; будівництво; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; операції з нерухомим майном; сільське господарство; професійна, наукова та технічна діяльність; фінансова та страхова діяльність.

Для оцінки було вибрано 2013 р., бо саме цей рік передував великим політичним та економічним потрясінням, що змушували банкрутувати та ліквідуватися багатьом

ПМСБ. Тому до вибірки увійшли саме ті підприємства, які пережили найскрутніші часи та функціонують й досі. 2019 р. було вибрано через те, що на момент проведення оцінки річні дані за цей рік були найостаннішими звітними даними про діяльність ПМСБ. Таким чином, порівняння 2013 р. та 2019 р. надало інформацію про зміни в ефективності, що відбулися за останні шість років, та відповідь на запитання, чи вийшли ПМСБ наприкінці 2019 р. на докризовий рівень 2013 р. за рівнем ефективності діяльності.

Відповідно до методичного підходу, для кожного з оцінюваних підприємств розрахо-

Таблиця 1

Описова статистика вибірки ПМСБ Одеської області

Параметри	2013 г.			2019 г.		
	Середня	Медіана	Станд. відх.	Середня	Медіана	Станд. відх.
Чисельність персоналу, осіб	45	37	31,7	34	36	13,7
Прибуток до оподаткування Пр, тис грн	3911	680	16369,2	7536	1580	20656,8
Фонд оплати праці ЗПр, тис грн	2660	777	6169,9	2783	1420	3685,1
Відрахуваннями до соціальних фондів СВр, тис грн	1091	319	2529,7	612	312	810,7
Обсяг реалізованої продукції Вр, тис грн	92446	38390	296323	91163	72230	53011,0
Матеріальні витрати, тис грн	59165	4429	299404	53885	47065	48040,7

Джерело: розраховано авторами

Показники ефективності діяльності ПМСБ у 2013 р. та 2019 р.

Показник	2013 р.	2019 р.	2019 р. до 2013 р.
Абсолютна додана вартість $ДВ_a$	337113	479497	x
Динаміка доданої вартості $Д_{об}$	x	X	1,422
Абсолютна ефективність діяльності ПМСБ E_a	1,090	1,136	x
Динаміка ефективності діяльності ПМСБ $Д_e$	x	X	1,041
Середня відносна ефективність діяльності ПМСБ $E_{ср}$	0,128	0,147	x

Джерело: розраховано авторами

увалися шість ключових показників ефективності, а саме: показник абсолютної доданої вартості $ДВ_a$; показник динаміки доданої вартості $Д_{об}$; показник абсолютної ефективності діяльності ПМСБ E_a ; показник динаміки ефективності діяльності ПМСБ $Д_e$; показник відносної ефективності діяльності ПМСБ $E_{ср}$; середньогалузева (ринкова) ефективність діяльності ПМСБ $\bar{E}_{гал}$.

Отримані оцінки для перших п'яти показників за два роки представлено в табл. 2.

Як видно, за шість років відбулося зростання практично за всіма абсолютними та відносними показниками. Абсолютна додана вартість за всіма підприємствами вибірки зросла на 42,2%. Утім, урахувавши значний рівень інфляції [16] за досліджуваний період (понад 250%), таке зростання не є переконливим та свідчить про реальне скорочення абсолютної доданої вартості на вибраних ПМСБ за період 2013–2019 рр.

З іншого боку, за досліджуваний період дещо зросла абсолютна ефективність діяльності ПМСБ (на 4,1%). Це свідчить про те, що, незважаючи на всі кризові явища, які відбувалися у країні, частка доданої вартості у ціні товарів та послуг ПМСБ до кінця 2019 р. зросла порівняно з кінцем 2013 р. Сенс такого зростання – у поліпшенні здатності ПМСБ створювати додану вартість, що характеризує зростання ефективності їхньої діяльності. Утім, така здатність ще є зовсім невисокою. Для виявлення більш та менш успішних груп ПМСБ вибірки за видами економічної діяльності було оцінено шостий індикатор – середньогалузеву ефективність діяльності ПМСБ (рис. 2).

За суттю, перевищення цього показника позначки 1 вказує на його здатність створю-

вати додану вартість підприємствами відповідної галузі. Як видно, у 2013 р. лідерами за цією здатністю виявилися транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (3,93), а також професійна, наукова та технічна діяльність (1,73). Утім, у 2019 р. найбільш ефективним виявилися ПМСБ фінансової та страхової діяльності (4,71), транспортні (1,55) та наукові (1,49) підприємства, а також ПМСБ переробної промисловості (1,46). Завдяки, насамперед, представникам цих галузей додана вартість та ефективність діяльності усіх ПМСБ вибірки суттєво зросли за останні шість років.

Окрім того, зростання показника середньої відносної ефективності діяльності ПМСБ у 2019 р. порівняно з 2013 р. (табл. 2) указує на скорочення розкиду оцінок ефективності, тобто менше відставання аутсайдерів від лідерів у кожній досліджуваній галузі – вирівнювання ефективності у межах галузі.

Усі розрахунки вище стосувалися ефективності діяльності ПМСБ, тобто їхній здатності створювати додану вартість. Утім, одним із найважливіших ресурсів будь-якого підприємства, а особливо ПМСБ, є жива праця, яку виконують працівники підприємства – трудові ресурси. Витрати на оплату цього ресурсу – заробітної плати є важливим елементом доданої вартості. Особливо у разі низькоприбуткового або безприбуткового бізнесу заробітна плата є основою формування доданої вартості та має бути драйвером зростання ефективності ПМСБ. Тому дуже важливо оцінити, наскільки ефективно використовується жива праця на ПМСБ та чи стимулює існуюча заро-

Рис. 2. Середньогалузева ефективність діяльності ПМСБ у 2013 р. та 2019 р.

Джерело: розраховано авторами

бітна плата зростання продуктивності праці на них.

Оцінюючи окремо ефективність праці за різними галузями ПМСБ, використовуючи дані з тієї ж самої вибірки за 2013 р. та 2019 р., ми отримали дещо несподівані результати, що викладені далі.

На рис. 3 відображено середньогалузеву продуктивність праці на ПМСБ вибірки у 2013 р. та 2019 р., що вимірювалася як співвідношення обсягів реалізованої продукції до чисельності персоналу ПМСБ.

Як можна побачити, лідерами з продуктивності праці у 2013 р. були ПМСБ фінансової та страхової діяльності. Явними аутсайдерами у тому ж році були транспортні та сільськогосподарські ПМСБ. У 2019 р. ситуація кардинально змінилася, і фінансові та страхові ПМСБ стали аутсайдерами сектору, тоді як сільське господарство, торгівля та операції з нерухомим майном опинилися серед лідерів за рівнем продуктивності праці. Порівнюючи ці показники із середньогалузевою ефективністю діяльності ПМСБ за ті ж самі роки (рис. 2), можна побачити протилежні тенденції, особливо серед перших

лідерів та аутсайдерів: транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – фінансова та страхова діяльність. Таке протиріччя вимусило нас дослідити можливі зв'язки між продуктивністю праці та ефективністю діяльності ПМСБ на міжгалузевому рівні. Це було зроблено за допомогою коефіцієнту парної кореляції між показниками «середньогалузева продуктивність праці на ПМСБ» та «середньогалузева ефективність діяльності ПМСБ» за два досліджувані роки. Результати виявилися дійсно несподіваними, бо рівень кореляції між цими показниками у 2013 р. дорівнював $-0,344$, а в 2019 р. – вже $-0,588$. За шкалою Чеддока [17] обидва значення потрапляють до середнього рівня від'ємної кореляції, але якщо у 2013 р. її сила була помірною, то в 2019 р. вона стає помітною та наближається до рівня сильного зв'язку. Це означає, що між ефективністю діяльності ПМСБ та їх продуктивністю праці на міжгалузевому рівні існує та посилюється зворотний зв'язок. Тобто здатність створювати додану вартість не тільки не стимулюється, а й пригнічується продуктивністю праці.

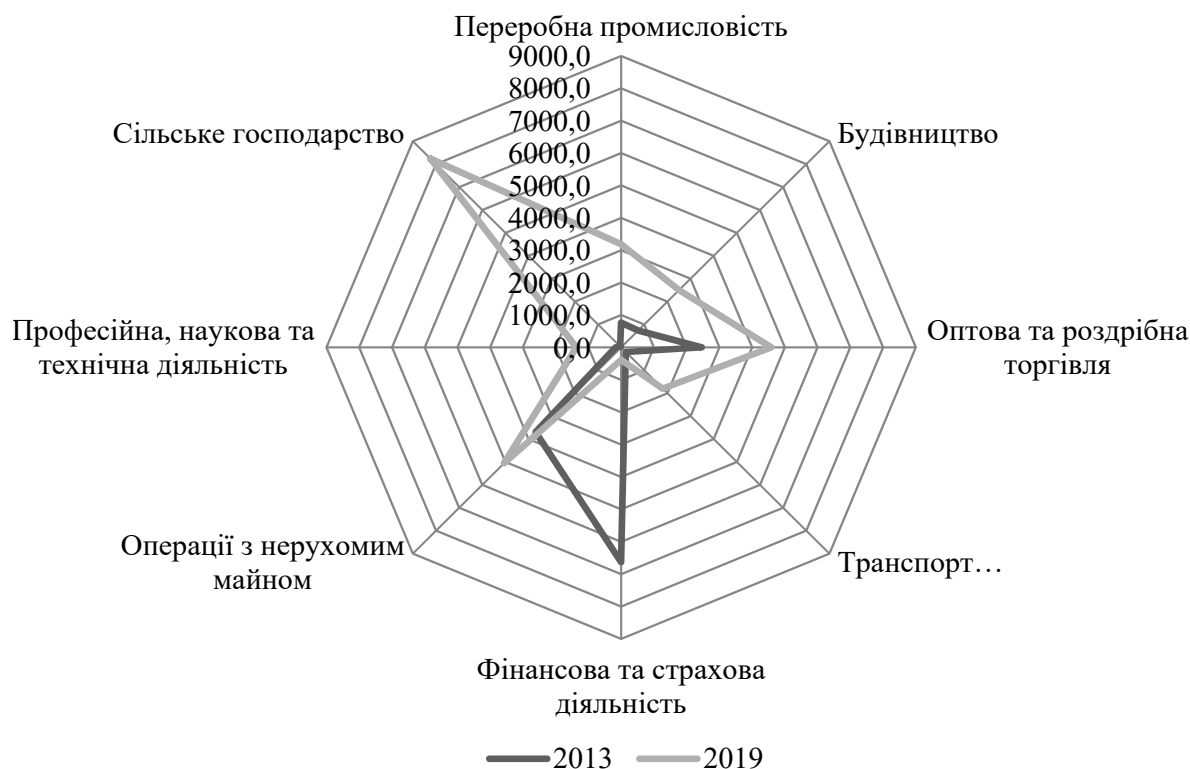

Рис. 3. Середньогалузева продуктивність праці на ПМСБ у 2013 р. та 2019 р., тис грн/особа

Джерело: розраховано авторами

Таким чином, виникає певний парадокс, який полягає у тому, що зростання ефективності живої праці на ПМСБ призводить до скорочення додаткової вартості продукції (послуг), яку вони виробляють. Назвемо цей парадокс «опозитним ефектом», що є явищем нетипового впливу окремих складників, зокрема ефективності живої праці, на загальну ефективність діяльності підприємств. Щоб зрозуміти природу цього парадоксу («опозитного ефекту»), ми вирішили перевірити наявність зв'язку між середньогалузевою продуктивністю праці та середньогалузевим рівнем заробітної плати як тієї частини доданої вартості, яка безпосередньо відображає витрати живої праці. За допомогою тієї ж парної кореляції було встановлено, що в 2013 р. між продуктивністю праці та зарплатою існував помітний позитивний зв'язок (0,639), що є нормальним стимулюючим рівнем для зростання ефективності живої праці. Утім, у 2019 р. між цими показниками вже спостерігався високий та сильний від'ємний зв'язок (-0,791). Тобто у 2019 р. зростання зарплати не тільки не стимулювало збільшення продуктивності праці,

а й, навпаки, призводило до його скорочення з високим ступенем вірогідності. На міжгалузевому рівні це означає, що галузі, ПМСБ яких у 2019 р. платили працівникам найвищі зарплати, наприклад фінансова та страхова діяльність, мали найнижчий рівень продуктивності праці, та, навпаки, галузі з найнижчими зарплатами, наприклад сільське господарство чи операції з нерухомим майном, мали найвищу продуктивність праці серед інших досліджуваних галузей. Усе це свідчить про те, що за останні шість років заробітна плата працівників ПМСБ утратила свій стимулюючий вплив на продуктивність праці та зараз її зростання не тільки не стимулює, а, навпаки, стримує зростання та сприяє зниженню ефективності живої праці.

Висновки і пропозиції. За результатами галузевої оцінки ефективності діяльності вибірки ПМСБ Одеського регіону за період 2013–2019 рр. за допомогою розробленого методичного підходу до оцінки ефективності діяльності ПМСБ та інших інструментів було встановлено таке:

1) у цілому за вибіркою за шість років відбулося номінальне зростання ефективності

практично за всіма абсолютними та відносними показниками. Утім, ураховуючи рівень інфляції за досліджуваний період, реальний рівень абсолютної доданої вартості скоротився. Зростання ж абсолютної ефективності діяльності, тобто частки доданої вартості у ціні товарів та послуг ПМСБ, було невисоким (на 4,1%), але на тлі кризових явищ в економіці країни цей факт є позитивним та свідчить про поліпшення здатності ПМСБ створювати додану вартість;

2) за досліджуваний період у галузевій структурі ефективності ПМСБ відбулися суттєві зміни, що проявлялись, зокрема, у зміні лідерів від транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності у 2013 р. до фінансової та страхової діяльності у 2019 р. Зростання загальної ефективності за всією вибіркою у 2019 р. відбулося виключно завдяки двом галузям: фінансовій та страховій діяльності і переробній промисловості. Окрім того, за досліджуваний період відбулося скорочення розкиду оцінок ефективності, тобто вирівнювання ефективності у межах кожної галузі;

3) виявлено певний парадокс, що полягає у тому, що зростання ефективності живої праці на ПМСБ призводить до скорочення додаткової вартості продукції (послуг), яку вони виробляють. Цей парадокс названо авторами «опозитним ефектом», що є явищем нетипового впливу окремих складників на ефективність діяльності підприємств. Більше того, він був підкріплений і нетиповим зв'язком між заробітною платою та продуктивністю праці, що проявилось у 2019 р. та свідчить про те, що зростання зарплати не тільки не стимулює збільшення продуктивності праці, а й, навпаки, призводить до його скорочення з високим ступенем вірогідності. Звідси, галузі, у яких ПМСБ у 2019 р. платили працівникам найвищі зарплати, мали найнижчий рівень продуктивності праці, та, навпаки, галузі з найнижчими заплатами мали найвищу продуктивність праці серед інших досліджуваних галузей.

Таким чином, особливості формування ефективності діяльності ПМСБ полягають у виявлених загальних тенденціях у її динаміці, структурних зрушеннях та певному

парадоксі, що полягає у нетиповому впливі живої праці та її оплати на ефективність діяльності та продуктивність у цьому секторі економіки України.

Література:

1. Господарський кодекс України: 436-IV у редакції 16.10.2020. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 18–22. Ст. 144.
2. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва 2019 : статистичний збірник / за ред. М.С. Кузнецової. Київ : Державна служба статистики України, 2020. 374 с.
3. Горобець Т.А., Гончарук А.Г. Методичний підхід до оцінки ефективності діяльності підприємств малого та середнього бізнесу. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. № 5. С. 77–86.
4. Kanigel R. The one best way: Frederick Winslow Taylor and the enigma of efficiency. Boston : MIT Press Books, 2005. 688 p.
5. Хедоури Ф. Основы менеджмента. Москва : Вильямс, 2013. 594 с.
6. Тейлор Ф.У. Принципы научного менеджмента / пер. с англ. А.И. Зак. Москва : Контроллинг, 2011. 104 с.
7. Stroiko T.V., Dusheyko D.M. Quality Assessment Integral Indicator Institutional Environment of National Economy Post-Soviet and Post-Socialist Countries of Eastern Europe. *Modeling of the Regional Economy*. 2015. Т. 2. № 26. Р. 310–327.
8. Лазарева Н.О., Гончарук А.Г. Гносеологічні аспекти ефективності діяльності підприємства. *Економічний форум*. 2015. № 2. С. 216–222.
9. Рзаєва Т.Г., Хурхач А.О. Оцінка результативності та ефективності діяльності підприємства відповідно до потреб економічного аналізу. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 6. Т. 2. С. 17–22.
10. Майстро Р.Г., Демків К.С. Ефективність діяльності промислових підприємств України на основі впровадження інновацій. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки)*. 2017. № 46. С. 136–141.
11. Нагавичко Т.О. Дослідження тотожності понять результативності та ефективності. *Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей АПК* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конф., 19–20 листопада 2014 р. Київ : НУХТ, 2015. С. 294–296.
12. Косянчук Т.Ф., Кучма С.В. Теоретичні засади оцінки ефективності діяльності підприємства за сучасних умов. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 3. Т. 3. С. 113–116.
13. Величко А. Антикризове управління як один із напрямів підвищення ефективності діяльності підприємства. *Фінансово-кредитна система України в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів* : матеріали XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та аспірантів, 20–21 квітня 2017 р. Черкаси : ЧНН ДВНЗ «Університет банківської справи», 2017. С. 65–68.
14. Резніченко А.В., Петровська О.Г. Ефективність використання ресурсного потенціалу підприємства – суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2016. № 5. Т. 1. С. 145–149.

15. Hoque A. The effect of entrepreneurial orientation on Bangladeshi SME performance: Role of organizational culture. *International Journal of Data and Network Science*. 2018. Т. 2. №. 1. Р. 1–14.
16. Індекси споживчих цін на товари та послуги у 2001–2019 рр. *Офіційний сайт Державної служби статистики України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/ct/cn_rik/icsR/xls/isc_tp_gr_u.xls (дата звернення: 10.04.2021).
17. Chaddock R.E. *Principles and Methods of Statistics*. Cambridge: The Riverside Press, 1925. 471 p.

References:

1. Ghospodarskyj kodeks Ukrainy (2003) Ghospodarskyj kodeks Ukrainy 436-IV u redakciji 16.10.2020 [Economic code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy*, no. 18, nos. 19–20, nos. 21–22, st.144.
2. Kuznjecova M.S. (ed.) (2020) *Statystychnyj zbirnyk (2020) Dijalnistij subjektiv velykogho, serednjogho, malogho ta mikropidpryjemnytstva 2019* [Activity of big, medium, small and micro businesses]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.
3. Horobets T.A., Goncharuk A.G. (2019) *Metodychnyj pidkhid do ocinky efektyvnosti dijalnosti pidpryjemstv malogho ta serednjogho biznesu* [Methodical approach to measuring the SMEs' performance]. *Problemy systemnogho pidkhodu v ekonomici*, no. 5, pp. 77–86.
4. Kanigel R. (2005) *The one best way: Frederick Winslow Taylor and the enigma of efficiency*. Boston: MIT Press Books.
5. Khedouri F. (2013) *Osnovy menedzhmenta* [Basics of management]. Moscow: Vil'yams. (in Russian)
6. Teylor F.U. (2011) *Printsipy nauchnogo menedzhmenta* [Principles of scientific management]. Moscow: Kontrolling.
7. Stroiko T.V., Dusheyko D.M. (2015) Quality Assessment Integral Indicator Institutional Environment of National Economy Post-Soviet and Post-Socialist Countries of Eastern Europe. *Modeling of the Regional Economy*, vol. 2, no. 26, pp. 310–327.
8. Lazareva N.O., Goncharuk A.G. (2015) *Ghnoseologichni aspekty efektyvnosti dijalnosti pidpryjemstva* [Gnoseological aspects of enterprise performance]. *Ekonomichnyj forum*, no. 2, pp. 216–222.
9. Rzajeva T.G., Khurkhach A.O. (2017) *Ocinka rezul'tatyvnosti ta efektyvnosti dijalnosti pidpryjemstva vidpovidno do potreb ekonomichnogho analizu* [Assessing enterprise effectiveness and efficiency according to economic analysis needs]. *Visnyk Khmel'nycjogho nacional'nogho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 6, no. 2, pp. 17–22.
10. Majstro R.G., Demkiv K.S. (2017) *Efektyvnistij dijalnosti promyslovykh pidpryjemstv Ukrainy na osnovi vprovadzhennja innovacij* [Performance of the industrial enterprises of Ukraine based on introducing innovations]. *Visnyk Nacional'nogho tekhnichnogho universytetu "Kharkivskijj politekhnichnyj instytut" (ekonomichni nauky)*, no. 46, pp. 136–141.
11. Naghavychko T.O. (2015) *Doslidzhennja totozhnosti ponjatij rezul'tatyvnosti ta efektyvnosti* [Studying a similarity of effectiveness and efficiency]. *Proceedings of the Pidvyshhennja efektyvnosti dijalnosti pidpryjemstv kharchovoji ta pererobnoji ghaluzej APK: III Vseukrajinsjka naukovo-praktychna konferencija* (Ukraine, Kyiv, November 19–20, 2014), Kyiv: NUFT, pp. 294–296.
12. Kosjanchuk T.F., Kuchma S.V. (2014) *Teoretychni zasady ocinky efektyvnosti dijalnosti pidpryjemstva za suchasnykh umov* [Theoretical basics of assessing the enterprise performance under modern conditions]. *Visnyk Khmel'nycjogho nacional'nogho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 3, no. 3, pp. 113–116.
13. Velychko A. (2017) *Antykryzove upravlinnja jak odyn iz naprjamiv pidvyshhennja efektyvnosti dijalnosti pidpryjemstva* [Crisis management as one of the ways for improving the enterprise performance]. *Proceedings of the Finansovo-kredytna sistema Ukrainy v umovakh integracijnykh i globalizacijnykh procesiv: VI Vseukrajins'ka naukovo-praktychna konferencija studentiv ta aspirantiv* (Ukraine, Cherkasy, April 20–21, 2017), Cherkasy: UBS, pp. 65–68.
14. Reznichenko A.V., Petrovsjka O.G. (2016) *Efektyvnistij vykorystannja resursnogho potencialu pidpryjemstva-sub'jekta zovnishnjoeconomichnoji dijalnosti* [Efficiency of the use of resource potential of the enterprise with international economic activity]. *Visnyk Khmel'nycjogho nacional'nogho universytetu*, vol. 5, no. 1, pp. 145–149.
15. Hoque A. (2018) The effect of entrepreneurial orientation on Bangladeshi SME performance: Role of organizational culture. *International Journal of Data and Network Science*, vol. 2, no. 1, pp. 1–14.
16. SSSU (2021) *Indeksy spozhyvchykh cin na tovary ta poslughy u 2001–2019 rr.* [Indexes of prices on goods and services in 2001–2019]ю Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/ct/cn_rik/icsR/xls/isc_tp_gr_u.xls (assessed 10 April 2021).
17. Chaddock R.E. (1925) *Principles and Methods of Statistics*. Cambridge: The Riverside Press.

Аннотация. Стаття посвящена оцінці ефективності діяльності підприємств малого і середнього бізнесу (ПМСБ). Авторами определена ефективність діяльності ПМСБ як категорія, характеризує його здатність створювати і максимізувати додану вартість продукції, забезпечуючи економічні і соціальні інтереси його власників і працівників. По результатам галузевої оцінки ефективності діяльності вибірки ПМСБ Одеського регіону за період 2013–2019 гг., проведеної з використанням розробленого авторами методического підходу к оцінці ефективності діяльності ПМСБ і других інструментів, установлені общие тенденції в ее динаміці, структурні зміщення і определенний парадокс, который был назван авторами «опозитним ефектом», который заключається в нетипичном воздействию живого труда и его оплаты на эффективность и продуктивность деятельности ПМСБ Украины.

Ключевые слова: ефективність діяльності, підприємства, малий і середній бізнес, додана вартість.

Summary. The authors conducted a sectoral measuring the performance of SMEs sample of the Odessa region for 2013-2019. The study found that all absolute and relative performance indicators increased. However, given the inflation rate for the period under review, the real level of absolute value-added decreased. The growth of absolute efficiency, i.e. the share of value-added in the price of goods and services SMEs was low (by 4.1%), but against the background of the crisis in the economy, this fact is positive and indicates an improvement in the ability of SMEs to create value-added. It was also found that during the studied period in the sectoral structure of performance of SMEs there were significant changes, which were manifested, in particular, in the change of leaders from transport, warehousing, postal and courier activities in 2013 to financial and insurance activities in 2019. Increase in performance for the entire sample in 2019 was due to two industries - financial and insurance activities and the processing industry. In addition, during the study period there was a reduction in the spread of performance scopes, i.e. equalization of performance within each industry. The authors found a certain paradox, which is that the increase in the labor productivity at SMEs leads to a reduction in the value-added of products (services) they produce. This paradox is called by the authors as "opposite effect", which is a phenomenon of atypical influence of individual components on the business performance. Moreover, it was reinforced by the atypical link between salaries and labor productivity, which appeared in 2019, and shows that wage growth not only does not stimulate an increase in labor productivity, but, on the contrary, leads to its reduction with a high degree of probability. Hence, the industries in which SMEs paid employees the highest salaries in 2019 had the lowest level of labor productivity and, conversely, the industries with the lowest salaries had the highest labor productivity among other industries studied. Thus, the features of the forming the performance of SMEs are the identified general trends in its dynamics, structural changes and a certain paradox, which is the atypical impact of labor and salary on performance and productivity in this sector of Ukraine's economy.

Keywords: business performance, enterprises, small and medium business, value-added.